

AZ IGASZSÁG ÚTJÁN. AZ 1941-TŐL 1948-IG TARTÓ IDŐSZAKBAN TÖRTÉNT ESEMÉNYEK VALÓSÁGHŰ FELTÁRÁSÁRA ALAKULT TARTOMÁNYI TÉNYFELTÁRÓ BIZOTTSÁG MUNKÁJÁRÓL

Kivonat: Ha vidékünk II. világháborús, és az azt közvetlenül követő időszak áldozatairól, különösen az ártatlan áldozatokról van szó, különböző nehézségekbe ütközünk a kutatás során és az ártatlan áldozatok (akár csak hozzávetőleges) számának meghatározásakor. Ennek oka részben a történelmi források hiánya (nem vezettek minden esetben nyilvántartást a cselekmények során, több forrás, illetve összeírás eltűnt egyes bűnelkövetők hibájából, illetve ösztönösen, és az idő múlásával mind kevesebb az élő szemtanú, akik közül többen a hosszú idő eltelte után sem akartak beszélni a szenvedésekről). Ellenben, mégis rendelkezünk elegendő adattal a történelekről, amelyek különböző helyeken található (levéltárak, múzeumok stb.). Több mű is megjelent a témával kapcsolatban az elmúlt húsz évben, amelyeket gyakran csak fenntartásokkal és utólagos ellenőrzésekkel használhatunk, mert a nyilvánosságra hozott adatok gyakran vitathatóak és egyoldalúak, a hangsúlyt csak egyik fél szenvedésére fektetik. Az igazságot megállapító tényfeltáró bizottságot éppen azért alakították, hogy valós képet kapjunk a polgári lakosság szenvedéséről és az áldozatok számáról az 1941–1948 közötti időszakban.

Kulcsszavak: igazság, tényfeltáró bizottság, 1941–1948 közötti időszak, áldozatok, II. világháború.

A VALÓSÁGHŰ TÉNYFELTÁRÓ BIZOTTSÁG MUNKÁJÁRÓL

Több mint fél évszázaddal a II. világháború befejeződését követően és a 2000. október 5-ei események után, 2001. január 22-én, Újvidéken Vajdaság Autonóm Tartomány Képviselőházának épületében megalakult az 1941 és 1945 között a Vajdaságban lejátszódott eseményeinek valósághű feltárásának tényfeltáró bizottsága, mint Vajdaság AT Képviselőházának külön testülete.¹ A tényfeltáró bizottság alapvető feladata volt, hogy összegyűjtse az adatokat és összeállítsa a vajdasági polgári áldozatok listáját, ezzel egy időben pedig állapítsa meg azt is, kik voltak a bűnösök és a bűntettek elkövetői. Kezdetben, emellett, a tényfeltáró bizottságnak (szakértők bevonásával) szándékában állt, hogy kikutassa a lakosság szenvedésének körülményeit, illetve, hogy milyen körülmények között semmisültek meg emlékművek és kulturális javak. Ez az utóbbi feladat csak kisebb terjedelemben valósult meg.

---

¹ Az 1941 és 1945 között a Vajdaságban történt események valósághűségét megállapító tényfeltáró bizottságának jegyzőkönyve. Vajdaság AT Képviselőháza, 2001. január 22-én Újvidék.

A bizottság feladatainak meghatározásakor az indoklás az volt, hogy a II. világháború alatt vidékünkön történt események valóságának megállapítása azért szükséges, hogy ezekkel az eseményekkel soha többé ne lehessen manipulálni napi politikai sikerek megszerzésének érdekében. A bizottság alakuló ülésén kihangsúlyozták azt is, hogy *nincs kollektív bűnösség*, amivel egész etnikai vagy társadalmi közösséget lehetne terhelni az elkövetett bűntettek miatt, hanem a bűn egyedi és a bűnösök egyének.²

A tényfeltáró bizottság már alakuló ülésén meghatározta azokat az elveket, amelyek alapján dolgozni fog, ezek pedig:

- nincs kollektív felelősség nemzeti, vallási stb. alapon az 1941 és 1945 között történekeért,

- minden büntett mögött tettes, vagy tettesek állnak, egyetlen áldozat, ahogy egyetlen bűnös sem képviseli az egész népet, nemzeti vagy vallási közösséget,

- az 1941 és 1945 között elkövetett bűncselekményeket elsősorban ideológiai okokból követték el,

- a kutatás célja az áldozatok és az elkövetők nevének megállapítása,

- a kutatás és az adatfeldolgozás során minden kétséget a tények alapján kell eloszlatni, félre téve az ideológiai és érzelmi okokat,

- a tényfeltáró bizottság nevében a közvéleménnyel annak elnöke, alelnöke, vagy a bizottság által megbízott tagja fog értekezni.³

A Tényfeltáró Bizottságnak 13 tagja volt, akik mindannyian Vajdaság AT Képviselőházának képviselői voltak. Összetétele párhovatartozás alapján meglehetősen tarka volt. A bizottságban képviselőiken keresztül a következő pártok képviseltették magukat: a Szerbiai Kereszténydemokrata Párt (SZKDP), az Új Demokrácia (ÚD), a Szociáldemokrácia (SZD), a Vajdasági Demokratikus Reformpárt (VDR), a Demokrata Párt (DP), a Vajdasági Magyarok Demokratikus Pártja (VMDP), a Szerbiai Demokrata Párt (DSZSZ), a Vajdasági Szociáldemokrata Liga (VSZL) és a Vajdasági Magyar Szövetség (VMSZ). A bizottság elnökéül Vajdaság AT Képviselőháza dr. Dragoljub Živković (SZKDP) professzort nevezte ki, helyetteséül a bizottság saját soraiból Milan Micićet választotta.⁴

A bizottság munkájának első éve legnagyobb részben a bizottság munkamódszerének kidolgozásához kötődött, a kutatás megszervezéséhez és annak a tudományos intézménynek a felkutatásához, amely sikeresen dolgozhatott a meghatározott feladaton. Az első választás az újvidéki Bölcsészettudományi Kar Történelem Tanszékére esett, de már a kezdetektől a projekt lebonyolítójául a Szerb Tudományos és Művészeti Akadémiát (SZTMA) javasolták. A Történelem Tanszék kezdetben vállalta a projekt irányítását, de amint a tanszék által a bizottsághoz eljutatott javaslatból is kiderült, célul a magas szakmai színvonalú tudományos kutatást tűzték ki, melyhez szilárd anyagi háttérrel igényeltek, illetve azt, hogy az eredményeket egy átfogó, részletes monográfiában jelentessék meg.⁵ A Tényfeltáró Bizottság tagjai elvben elfogadták, hogy a projekt le-

---

² Ua.

³ Ua.

⁴ A Vajdaságban 1941 és 1945 között történt események valóságghú feltárására alakult Tényfeltáró Bizottság 2001. április 2-án Újvidéken megtartott 4. ülésének jegyzőkönyve.

⁵ A Vajdaságban 1941 és 1945 között történt események valóságghú feltárására alakult Tényfeltáró Bizottság 2001. február 22-én megtartott 3. ülésének jegyzőkönyve.

bonyolítója az újvidéki Bölcsészettudományi Kar Történelem Tanszéke legyen, de amikor a részletes pénzügyi terv is megérkezett a szükséges pénzeszközökről, amelyet a bizottság negyedik ülésén a tanszék akkori vezetője, dr. Ranko Končar professzor ismertetett, a bizottság egyes tagjai egyet nem értésüket fejezték ki, vitatták a Történelem Tanszék illetékességét, felvetették a tanszék munkatársainak párt- és ideológiai elkötelezettségét elfelejtve azt, hogy egy tudományos intézményről van szó.⁶ A gyanúsítások és vádaskodások miatt a Történelem Tanszék visszalépett, és a Tényfeltáró Bizottság projekt-lebonyolító nélkül maradt.

A Történelem Tanszék javaslatának elutasítása megnehezítette a bizottság munkáját, és hónapok teltek el a megoldás keresésével. A lapokban megjelentetett pályázati kiírásokra (2001 májusában) — melyben projekt-lebonyolítót kerestek —, nem jelentkezett egyetlen tudományos intézmény sem.⁷ Végül a bizottság úgy döntött, hogy maga lesz a projekt lebonyolítója, és maga fog munkatársakat, valamint kutatókat alkalmazni. Így 2001 közepétől, de még inkább az év végétől, megkezdődött a kutatás és az adatok gyűjtése. A Tényfeltáró Bizottság munkája során kutatást végeztek a budapesti Hadtörténeti Levéltárban és a Magyar Országos Levéltárban, a zágrábi Állami Levéltárban, a Zsidó Áldozatok Múzeumában, a Genocídium Múzeumában, belgrádi Hadtörténeti Levéltárban és Jugoszlávia Levéltárában, Vajdaság Levéltárában, Újvidéken Vajdaság Múzeumában, Zombor, Szabadka, Nagybecskerek, Nagykikinda, Ruma, Mitrovica, Versec, Fehértemplom stb. levéltáraiban és múzeumaiban.⁸ A hivatalos intézményekben végzett kutatások mellett a megbízott kutatók kérdőívek alapján a terepen is gyűjtöttek adatokat magánszemélyektől.⁹ A fent említett intézmények közül egyesekkel az év folyamán megbízható együttműködés alakult ki, melyek közül kiemelkedett a Vajdasági Múzeum, ahol a projekt számára összegyűjtött adatok és anyag bázisa összpontosult. Fennállása és tevékenysége során a Tényfeltáró Bizottság kapcsolatot létesített a Duna-menti Svábok németországi szervezeteivel, melyekkel termékeny együttműködés alakult ki.

A bizottság tevékenysége során 130 ezer kérdőívet töltöttek ki, amelyek közül a Vajdasági Múzeum szakembereinek ellenőrzését 90 ezer „élte túl”. A Tényfeltáró Bizottság munkája során bebizonyosodott, hogy az ártatlan emberek megfélemlítése, meghurcolása, kivégzése nem csupán az 1941 és 1945 közötti időszakra volt jellemző, mivel kimutatható, hogy egészen 1948-ig előfordultak hasonló esetek. A különböző táborok működése megkönnyítette a polgárokkal szembeni indokolt vagy többnyire indokolatlan fellépést — elsősorban a németek és a magyarok számára — hozták létre ezeket a Vajdaságban (pl. Apatin, Palánka, Verbász, Szeghegy, Újvidék, Hódság, Zombor, Szabadka, Szentfülöp, Tiszaistvánfalva, Gádor, Körtés, Tiszatarros, Aracs,

---

⁶ A Vajdaságban az 1941 és 1945 között történt események valóságú feltárására alakult Tényfeltáró Bizottság 2001. április 2-án Újvidéken megtartott 4. ülésének jegyzőkönyve

⁷ A Vajdaságban 1941 és 1945 között történt események valóságú feltárására alakult Tényfeltáró Bizottság 2001. május 14-én, május 21-én és június 12-én megtartott 5., 6. és 7. ülésének jegyzőkönyvei.

⁸ PÁL TIBOR: *Jelentés a budapesti levéltárakban végzett kutatásokról*. Újvidék, 2001. augusztus 27. A Vajdaságban 1941 és 1945 között történt események valóságú feltárására alakult Tényfeltáró Bizottsága 2001. november 19-én megtartott 9. ülésének jegyzőkönyve. *Jelentés a bizottság 9. és 10. ülése közötti munkáról; A vajdasági múzeumokban és levéltárakban tett 2001. évi látogatás áttekintése.*

⁹ *Az áldozatok adatainak összegyűjtésére szolgáló kérdőív; A Vajdaságban a II. világháború (1941-1945) áldozatainak állított emlékművek összeírása.* A kérdőíveket szerb és magyar nyelven állították össze.

Törökbecse, Nagyikinda, Nagybecskerek, Szerbcsernye, Versec, Fehértemplom, Fejértelep, Pancsova, Kevevára, Homokos stb.). Az igazság megállapításra alakított Tényfeltáró Bizottság munkáját hivatalosan azzal fejezte be, hogy alapítójának, Vajdaság AT Képviselőházának jelentést nyújtott be, amelyet a 2004. augusztus 10-én és 13-án megtartott ülésén elfogadtak.¹⁰ A jelentés elfogadását követően, a bizottság szervezésében 2004. szeptember 13-án és 14-én Újvidéken nemzetközi tudományos tanácskozást tartottak, ezen bemutatott tizenhárom tanulmányt, amelyek a mai Vajdaság területéről származó ártatlan polgári lakosság meghurcoltatásáról szóltak.¹¹ Már a bizottság mandátumának idején látszott, hogy a munka nem befejezett, és szükséges lenne folytatni. Ez a tudományos tanácskozáson még jobban látszott és érződött. Így a tanácskozás végén hivatalosan is javasolták a leendő tartományi vezetőségnek, hogy a munkát a megkezdett úton haladva kell folytatni.

A tanácskozást követően Szerbiában hamarosan választások következtek (parlamentari és önkormányzati), így az egész elképzelés egy időre kérdésessé vált. Az új tartományi hatalom nem alakított új tényfeltáró bizottságot, hanem 2004 végén a kutatási projektet a Vajdaságban 1941 és 1948 között történt események feltárására az újonnan megalakított Vajdasági Tudományos és Művészeti Akadémiára bízta. A projekt vezetője ismét dr. Dragoljub Živković professzor lett. Mivel az igazság kiderítése az adott időszakban, a 2004 őszi lebonyolított választásokat követően klasszikus tudományos projektté vált, ezért a következő időszakban úgy kezelték, mint más tudományos programokat, az állami szervek pénzelték, és gyakran pénzühellyel küzdött. Voltak pillanatok, amikor kérdésessé vált fennmaradása, továbbélése.

A munka mégis folytatódott, de már egy kisebb kutatócsoporttal és kevesebb munkatárssal, akiknek továbbra is feladatuk maradt az adatgyűjtés, de elsősorban a már begyűjtött adatok ellenőrzése és osztályozása, hogy végül összeálljon egy második gyűjtemény, amely az egész problémakörnek egyféle szintézisét kellett képeznie, melynek kutatása csaknem tíz éve kezdődött el. Az összegyűjtött adatbázis továbbra is a Vajdasági Múzeumban található, melynek szakemberei és munkatársai nagyban hozzájárultak a projekthez. A nagy nehézségek ellenére ezt a munkát is véghez vitték, és a beérkezett tanulmányokat, 2008 végén, egy újabb tanulmánykötetben jelentették meg.¹² A legnagyobb gond e második kilenc részes gyűjteménnyel, — amelyek közül az első a tanulmányokat tartalmazza, a többi nyolc pedig az áldozatok adatait tartalmazza területi és nemzetiségi alapon —, az, hogy a könyveket mindössze tíz példányban (!) nyomtat-

---

¹⁰ Vajdaság AT Képviselőházának Újvidéken 2004. augusztus 10-én és 13-án megtartott 33. ülésének jegyzőkönyve.

¹¹ 2004-ben a tanácskozás idején megjelent egy tanulmánykötet Vajdaság AT Képviselőházának kiadásában: Nemzetközi tudományos tanácskozás. IGAZSÁG.... címmel, melynek fő- és felelős szerkesztője dr. Dragoljub Živković professzor. Újvidék, 2004 szeptember, 398. A tanulmányok szerzői azok a munkatársak, akik részt vettek a projektumban: dr. Željko Bjeljac, Jovan Mirković, Dragan Cvetković, mr. Milan Koljanin, dr. Dušan Vuletić, Hadži Božidar Pauković, Đorđe Bošković, Milan Micić, dr. Dragoljub Živković professzor, Zvonimir Golubović, Matuska Márton és dr. Drago Njegovan.

¹² A többkötetes (összesen kilenc kötet) gyűjtemény címe: Úton az igazság felé. Vajdaság AT áldozatainak névlistája 1941–1948. Újvidék, 2009 májusa (elektronikus kiadvány PDF formátumban). A munka irányítója, fő- és felelős szerkesztő dr. Dragoljub Živković professzor. A gyűjtemény tanulmányainak szerzői: dr. Ljubivoje Cerović professzor, dr. Dragoljub Živković professzor, dr. A. Sajti Enikő professzor, dr. Dušan Vuletić, mr. Milan Micić i mr. Pál Tibor. A projektum titkára Đorđe Spernjak. Technikai előkészítés és statisztika Nenad Maurić.

ták ki, s emiatt elérhetetlenek a nyilvánosság számára, de még a szakemberek számára is. Ez év elején kinyomtattak 120 CD-t is, amelyek mind a kilenc kötetet tartalmazzák, de ez is kevés ahhoz, hogy a szélesebb közvélemény megismerje a kutatás eredményeit. Az alacsony példányszám oka — ahogy az illetékesek állítják — a pénzhiány. Ennek ellenére a gyűjteménykötetet és a CD-kiadványt is bemutatták 2009. május 14-én Újvidéken, a Városi Közgyűlés épületében megtartott promóción. A következtetés erről a bemutatóról, és az azt követő sajtóvisszhangról is az, mint négy évvel korábban: a munka nincs befejezve, sok feltáratlan körülmény és részlet maradt, ezért az államnak módot kell találnia a projekt anyagi feltételeinek megteremtésére, hogy az 1941–1948 között történt eseményekkel kapcsolatban végre megbékélés alakuljon ki a népek között ezen a vidéken.

A TÉNYFELTÁRÓ BIZOTTSÁG ADATAI

Mint már említettük, a Vajdaság AT Képviselőházának Tényfeltáró Bizottsága 2000 végén — több mint fél évszázaddal az események után — kezdte meg vidékünk a II. világháború során ártatlanul meghurcolt, bántalmazott, meggyilkolt polgári áldozatokra vonatkozó adatgyűjtést. Mandátumának négy éve alatt nagy munkát végzett el a Vajdasági Múzeum és a Vajdasági Levéltár munkatársainak, valamint a terepi munkatársak segítségével, tetemes anyagot összegyűjtve. 2004 szeptemberében történészek és más szakemberek közreműködésével az összegyűjtött adatokat tudományos tanácskozáson mutatták be, és ebben az évben meg is jelentették. Az elsődleges kutatások során az 1945-ig áldozatul esettek adatait gyűjtötték össze, azonban a további vizsgálódások eredményeként a kutatók számára világossá vált, hogy a feltárást a háború utáni időszakra is ki kell terjeszteni, hiszen ezekben az években is sokan váltak áldozattá. Nevezetesen, a táborok, amelyeket a szemtanúk gyakran haláltáboroknak neveztek, a háborút követően is léteztek, különösen az új hatalom ellenségei számára, azaz a kommunisták ellenfeleinek, akár nemzeti, akár osztály alapon. Ezekben, az első becslések szerint legalább annyi, ha nem több ember vesztette életét, mint a II. világháború alatt 1941–1945 között. Ezért igény jelentkezett arra, hogy a kutatás folytatódjon egészen a sorsfordító 1948. évig, amikor megszüntették a „nép- és államellenségek” számára felállított táborokat, és amikor az új Jugoszlávia összetűzésbe került az addigi szövetségeseikkel, ill. a szocialista tábor vezető hatalmával, a Szovjetunióval. A kutatást az ártatlanul meghurcoltakról az utóbbi négy évben már az újonnan megalakult Vajdasági Tudományos és Művészeti Akadémia keretében folytatódott, kevesebb munkatárssal.

A pillanatnyi állás szerint, a Tényfeltáró Bizottság és munkatársai által feltárt és leellenőrzött adatok alapján a Bácskában, a Bánátban, Szerémségben és Baranyában, illetve a mai Vajdaság területéről származó, de más országokban 1941 és 1948 között 86 881 polgári áldozat volt. Az áldozatok döntő többsége szerb nemzetiségű volt (több mint 40 ezer fő), ugyanakkor komoly veszteségek érték a németeket (több mint 20 ezer fő), a zsidókat (több mint 15 ezer fő), a magyarokat (5000 fő) körül, a horvátokat

(2700 fő körül), a szlovákokat (1000 fő körül), és mások.¹³ Nemek szerint a 86 881 életét veszített vajdasági közül 56 089 (66,87%) férfi, 27 719 (33,05%) nő volt. Az adatok között különösen érdekes adalék, hogy a zsidók esetében rendkívül magas a női áldozatok száma (49,90%). A németeknél is több nő vált áldozattá, hozzávetőlegesen 60% a 40%-hoz arányban. A magyar áldozatoknál fordítva volt, mert a férfi áldozatok százalékos aránya 90% a 10% nővel szemben, addig a szerbeknél az áldozatok 80%-a volt férfi és 20%-a nő.

Területi eloszlás szerint legtöbb vajdasági áldozat a Bácskában volt 21 533, azután Horvátországban 11 074, Szerbiában 10 374, Szerémségben 9582, Németországban 9788, a Bánátban 7084, Szlavóniában 4763, Magyarországon 2030, a Szovjetunióban 1307, Ausztriában 611, Romániában 155, Montenegróban 149, Szlovéniában 135, Norvégiában 102, stb.¹⁴ A Vajdaságból származó áldozatok voltak még Lengyelországban, Franciaországban, Csehországban, Olaszországban, Macedóniában, Boszniában, Finnországban, Görögországban, Albániában, Bulgáriában, Hollandiában, stb. Ha párhuzamba állítjuk a nemzetiségi származást és a haláleset helyét, akkor megállapíthatjuk, hogy a legtöbb vajdasági szerb áldozat a Szerémségben, Horvátországban, a Bácskában, Szerbiában, Szlavóniában, Boszniában, a Bánátban, Magyarországon, stb. volt. A legtöbb zsidó áldozat Németországban, Szerbiában, Horvátországban, a Bácskában, a Szovjetunióban és a Bánátban volt. A legtöbb német áldozat a Bácskában, Szerbiában, a Bánátban és Szerémségben fordult elő. A magyarok többsége a Bácskában, Szlavóniában, Magyarországon és Baranyában vesztette életét.¹⁵

A Vajdaságon belül legtöbb áldozat a Bácskában (16 293), majd a Szerémségben (9852), a Bánátban (7084) és Baranyában (1558) volt.¹⁶

Ha a halálesetek évét figyeljük, akkor megállapíthatjuk, hogy legtöbb áldozat 1944-ben volt, összesen (a Tényfeltáró Bizottság adatai alapján) 22 704 fő. A haláleseteket tekintve a második év 1942 volt, amikor 20 686 ember vesztette életét. Harmadik az 1945. év volt, amikor 11 503 ember vesztette életét, míg 1941-ben 7813 áldozat volt. 1947-től érezhetően csökken az áldozatok száma, a vizsgált időszak végén, 1948-ban az áldozatok száma 55.¹⁷

Ha az áldozatok életkorát vizsgáljuk, akkor megállapíthatjuk, hogy a férfiáldozatok között legtöbben 20-35 évesek voltak, míg a női áldozatoknál legtöbb a 60-70 évkor közötti.¹⁸

A Tényfeltáró Bizottság a kutatás okozta nehézségek ellenére óriási munkát végzett, azonban az általa nyilvánosságra hozott és az egyes kutatók által korábban publikált adatok között eltérések mutatkoznak. Ahhoz, hogy pontosabb adatokat kapjunk (mert a végleges adatokat megfelelő számú megbízható forrás és összeírás hiányában

---

¹³ A Tényfeltáró Bizottság pontos adatai, illetve az 1941–1948 között történt események valóságmű feltárására vonatkozó projekt nemzeti és nemi felosztása A Vajdaság AT 1941–1948 közötti áldozatainak névjegyzéke IV. (szerbek), V. (zsidók), VI. (németek), VII. (magyarok), VIII. (többiek) kötetében található.

¹⁴ PROF. DR DRAGOLJUB ŽIVKOVIĆ: Vajdaságiak szenvedése 1941 és 1948 között. Az igazság felé vezető út. Dokumentumgyűjtemény. Fő- és felelős szerkesztő prof. dr Dragoljub Živković. Novi Sad, 2009. 63. (54–73.)

¹⁵ Ua. 64.

¹⁶ Ua. 65.

¹⁷ Ua.

¹⁸ Ua. 69–70.

— amelyek idővel „eltűntek” különösen a zavaros események alkalmával és azzal a szándékkal, hogy egyes emberek bűnösségét eltussolják, akik közül a múlt század második felében többen fontos tisztségeken voltak — valószínűleg soha nem tudjuk meg), a Vajdaság területéről származó 1941–1948 közötti ártatlan polgári áldozatokkal kapcsolatos kutatást folytatni kell, mert ez az itt élők közös érdeke, mindannyiunk érdeke.

